

Recenzijos, apžvalgos

Monetos XIV–XVIII a. kapuose

Sulaukėme Lietuvos senkapiuose rastų XIV a. antrosios pusės–XIX a. pradžios monetų sąrašo¹. E. Ivanauskas jam sudaryti panaudojo kasinėjimų ataskaitas, Valstybės archeologijos komisijos sukauptą medžiagą, kitų rankraštynų duomenis, archeologinę literatūrą bei kai kurias periodinės spaudos žinutes apie kapuose rastas monetas, o svarbiausia – peržiūrėjo muziejuose ir kai kuriuose privačiuose rinkiniuose esančias monetas. Taip Autorius sukaupe duomenų apie 480 senkapius. Tačiau apie kai kuriuos šiuos senkapius pateikiamos žinios yra labai neišsamios. Autorius dažnai turėjo pasitenkinti tik užrašytais žmonių pasakojimais, kad vienoje ar kitoje vietoje buvo randama žmonių kaulų ir monetų.

Neretai archeologai vienus ar kitus senkapius kasinėja priversti ten vykstančių įvairių ūkinių darbų, kurių metu paminklas visai sunaikinamas. Kasinėjant monetos dažnai randamos sulipusios, pasidengusios įvairiomis apnašomis. Todėl kasinėjimų ataskaitose kartais apie jas nurodomi ne visai tikslūs duomenys. Tik vėliau muziejuje tvarkant senkapių medžiagą, kai ji jau nuvalyta ir konservuota, paaiškėja tikslus monetų skaičius, jų priklausomybė, datos, nominalai. Todėl buvo ypač svarbu, kad numizmatas peržiūrėtų muziejuose saugomas monetas. Taigi dabar turime rastų monetų sąrašą, žinome jų radimvietes. Tik gaila, kad Autorius nenurodo, iki kurių metų sukaupti duomenys knygoje pateikiami (iki 1995 m., iki 1996 m. ar dar vėlesnių?).

Autorius paaiškina naudojamus įstaigų (bibliotekų, institutų, muziejų) pavadinimų sutrumpinimus. Tačiau lieka nežinoma, ką reiškia sutrumpinimas „AP“ (Bartoniai, p. 37). Trūksta monetoms apibūdinti naudojamų sutrumpinimų paaiškinimų. Lietuvos XIV–XV a. pinigėliams (Vytauto ir Kazimiero denarams) apibūdinti Autorius vartoja terminus „atmaina A, B, C, D“ (p. 34, 73, 90, 109 ir kt.), Aleksandro denarams – „atmaina A, B, C“ (p. 73, 83, 86 ir kt.), Jono Kazimiero

šilingai kartais vadinami „1660K“, „1661U“, „1666V“ (p. 23, 45, 51, 67, 78, 134–137 ir kt.). Eiliniam skaitytojui būtų suprantamiau, jei būtų nurodyta literatūra, iš kurios paaiškėtų, kada ir kieno šios atmainos įvestos mūsų numizmatikon, kokie jų būdingiausi bruožai, arba pateiktos jų iliustracijos. Prie senkapiuose rastų monetų dažniausiai nurodoma, kur jos yra šiuo metu. Tačiau kai kurių radinių saugojimo vietos nenurodytos. Lieka neaišku, kur yra monetos iš Narkūnų (Utenos r., p. 120), Noriūnų (Kupiškio r., p. 121–122), Purvų (Biržų r., p. 159–160), Repengių (Kėdainių r., p. 164–165), Rudžių (Kėdainių r., p. 167), Skovagalių (Alytaus r., p. 181–182), Strazdžių (Biržų r., p. 187–188) senkapių.

Reikia patikslinti žinias ir apie kelis knygoje minimus senkapius. Rašant apie Lepšių senkapius prie Panevėžio (p. 103), reikėtų paminėti, kad 1921 m. juos kasinėjo mokytojas P. Bliumas. Tada jis rado turtingą kapą, kuriame, be kirvio, pentinų, ieties ir kalavijo, būta 40 sidabrinių „Vytauto monetų“ (III tipo lietuviškos monetėlės su Vytimi ir stiebų vartais dabar dažniausiai priskiriamos Kazimierui Jogailaičiui)². Radinius P. Bliumas vėliau atidavė Panevėžio kraštotyros muziejui. 1930 m. birželio mėn. kalaviją ir monetas paėmė prof. E. Volteris Kaune organizuojamai parodai³. Tolesnis radinių likimas neaiškus (ar jie liko Kaune, ar gražinti Panevėžio muziejui). 1948 m. vasarą Panevėžio kraštotyros muziejuje nebebuvo nė vienos I–IV tipo lietuviškos monetėlės. Be to, 1943 m. Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus (vad. P. Kulikauskas) Lepšių senkapyje ištyrė 50 kv. m. ir rado 4 kapus. Kape Nr. 2 buvo Žygimanto Augusto pusgrašis, Stepono Batoro dvidenaris

² Bliumas P. „Milžinų ten kaulai pūva – verkia jų kapai.“ In: Mūsų kraštas. 1930, Nr. 6 (birž. 18), p. 1; Banelis S. Panevėžio muziejus / S. B-lis. In: Panevėžio balsas. 1927, Nr. 7 (vas. 16), p. 1–2.

³ Mūsų senovės liekanos. In: Mūsų kraštas. 1930, Nr. 6 (birž. 18), p. 2; Archeologų apsilankymo rezultatai. In: Panevėžio balsas. 1930, Nr. 25 (birž. 19), Nr. 26 (birž. 26).

ir Zigmanto Vazos šilingas, o kape Nr. 4 – Zigmanto Vazos šilingas.

Panevėžio rajone yra du Pajuosčiai. Vienas iš jų yra ties Nevėžio ir Juostos santaka, greta Venslaviškių dvarelio, prie pat Panevėžio. Kitas Pajuostis yra netoli Raguvėlės (buv. Raguvos vlsč., dabar Miežiškių sen.). Ir viename, ir kitame kaime buvo išlikę apardytų pilkapių, kuriuose laidota ir XV–XVIII amžiais. Prie Panevėžio buvusius Pajuosčio pilkapius sunaikinome apie 1930–1935 m., kasdami žvyrą statomoms Panevėžio kareivinėms. Buvo randama įvairių seniųjų, tarp jų minimos ir monetos⁴. Tuo tarpu netoli Raguvėlės buvusius apardytus pilkapius ištyrė prof. M. Michelbertas. Be reikalo E. Ivanauskas nukelia juos į Velžio seniūniją ir nori sutapatinti su Pajuosčio prie Panevėžio (p. 129) pilkapiams.

Vertėtų patikslinti duomenis ir apie Piktagalio (Anykščių r.) senkapiuose rastas „Vytauto monetas“ (p. 150). 1935 m. čia buvo rastos 3 monetos su Vytimi ir stiebų vartais, dabar dažniausiai priskiriamos Kazimierui Jogailaičiui⁵.

Šukionių (Pakruojo r.) Švedkalnio (p. 201–202) monetų radinius galima papildyti 1930 m. radiniais. Kazimieras Žalys tada rado griaučius ir prie jų piniginę su 24 XVI a. Lietuvos monetomis, kurios pateko į Šiaulių „Aušros“ muziejų⁶.

Unijos (Vilkaviškio r.) dvarelis laukuose, Arijonų kalnelyje esantys senkapiai buvo ardomi dirbant įvairius ūkinius darbus. Senkapiams susidomėjo gydytojas ir antropologas J. Talko-Hryniewiczzius (1850–1936). 1913 m. rugpjūčio mėn. jis čia ištyrė 5 kapus ir rado 5 monetas⁷. Jos buvo nusiųstos į Czapskių muziejų Krokovoje. Tėn iširtos ir aprašytos numizmato M. Gumow-

⁴ Iškasenos. In: Panevėžio balsas. 1930, Nr. 22; Muziejus vis turtėja. In: Mūsų kraštas. 1931, Nr. 48, p. 4; Pajuostės dv. In: Lietuvos aidas. 1935, liep. 13 (Nr. 158), p. 8; 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko būstinė – istorinė vieta / A. R-s. In: Karys. 1935, Nr. 29, p. 690.

⁵ Atkasti seni aisčių kapai netoli Šventosios / St. In: Lietuvos aidas. 1935, liepos 22 (Nr. 165), p. 8.

⁶ Trinka V. Vytauto pinigai / Mokyt. VI. Tr-ka. In: Šiaurės Lietuva (Šiauliai). 1930, Nr. 39 (lapkr. 9), p. 5.

⁷ Talko-Hryniewicz J. Przyczynę do paleoantropologii Litwy. Cmentarzysko na Arijańskiej górze w majątności Unji pod Wierzbolowem (pow. Wilkowyszki, gub. Suwalska). In: Prace i materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. 1920, t. 1, p. 48–52.

skio (1891–1974)⁸. Taigi monetos surastos J. Talko-Hryniewiczzius, o ne dirbant ūkinius darbus (p. 210).

E. Ivanausko sudarytas senkapių su monetomis sąrašas (katalogas) yra gana nepakankamas. Jį galima papildyti archeologų radiniais. Pavyzdžiui, Auksūdyje (Kretingos r.), Darbos upelio krante esančiuose žvyrduobių apardytuose senkapiuose 1979 m. buvo surinkta 10 XVI a. monetų⁹. Aukštadvario-Gudelių (Pakruojo r.) suardytuose senkapiuose 1991 m. buvo rasta Jono Kazimiero 1663 m. šilingų¹⁰. Eržvilko (Jurbarko r.) senkapiuose 1958 m. Istorijos institutas (vad. P. Kulikauskas) ištyrė 24 kv. m. plotą ir rado 7 kapus, kuriuose buvo Jono Kazimiero ir kitų valdovų kaldintų monetų¹¹. Paalksniuose (Kelmės r.) 1994 m. Vilniaus universitetui (vad. prof. M. Michelbertas) tiriant pilkapį Nr. 21 rasta XIV–XV a. kapų ir viena II tipo Lietuvos monetėlė¹². Poškonių (Šalčininkų r.) senkapiuose 1992 m. G. Abaravičius iširtuose kapuose taip pat rado Rygos ir Livonijos šilingų¹³. Senkonių (Lazdijų r.) senkapiuose 1938 m. Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus (vad. P. Kulikauskas) ištyrė 30 kv. m. plotą ir rado 16 kapų, kurių keturiuose buvo XVI–XVIII a. monetų¹⁴.

Nors E. Ivanauskas teigia peržiūrėjęs ir panaudojęs Valstybės archeologijos komisijos sukauptus duomenis, jos bylose dar yra nepanaudotų duomenų apie monetų radinius Kasbaraičių (Raseinių r.)¹⁵, Kerežių

⁸ Gumowski M. Unia (kolo Wierzbolowa, Litwa). In: Wiadomości numizmatyczne-archeologiczne (Kraków). 1913, Nr. 11, p. 172. Žinutės autorius nurodytas: Gumowski M. Bibliografia numizmatyki Polskiej. Toruń, 1967, Nr. 762.

⁹ Dakanis B. Auksūdžio archeologijos paminklai. In: Švyturys (Kretinga). 1992, spal. 7, 10.

¹⁰ Girininkas A., Jarockis R., Zabiela G. Pakruojo rajono 1991 m. archeologinės žvalgybos rezultatai. In: Archeologiniai tyrimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992, sąs. 2, p. 109. Toliau šis leidinys nurodomas sutrumpintai – ATL.

¹¹ Kulikauskas P. Seniausi praeities liudininkai. In: Eržvilkas. Vilnius, 1970, p. 17–18.

¹² Michelbertas M. Paalksnių pilkapyno tyrinėjimai. In: ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 82.

¹³ Abaravičius G. Archeologiniai žvalgomieji tyrimai Poškonių senkapiuose 1992 metais. In: ATL 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994, p. 171–172.

¹⁴ Valstybės archeologijos komisija (toliau – VAK), byla 42, lapai 385–390.

¹ Ivanauskas E. Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose: 1387–1850. Vilnius, 2001. 226 p.

(Akmenės r.)¹⁶, Mimaicių (Šiaulių r.)¹⁷, Pakalniškių (Šiaulių r.)¹⁸, Paupės-Miškinių (Rokiškio r.)¹⁹, Suvaidiškių (Rokiškio r.)²⁰, Užvarnių (Tauragės r.)²¹ senkapiuose. Liko neperžiūrėti ir nepanaudoti Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne saugomi žymaus kraštotyryninko J. Šliavo rankraščiai, kuriuose yra duomenų apie šiaurės Lietuvos senkapius ir juose randamas monetas.

Kai kurios paminklus E. Ivanauskas pamini remdamasis periodikos žinutėmis. Tačiau šaltinis nurodomas gana savotiškai – tik laikraščio pavadinimas, leidimo metai ir numeris. Nei žinutės autoriaus, nei pavadinimo, nei leidinio puslapio nėra (malonią išimtį sudaro J. Elisono straipsnis, spausdintas 1925 m. „Švietimo darbe“). Pavyzdžiui, apie Raseiniuose aptiktus kapus (p. 164) nurodoma: „Lietuvos aidas. 1937. Nr. 242“, apie Skersabalio (Prienuų r.) senkapių radinius (p. 180) – „Lietuvos aidas. 1932. Nr. 47“, apie Švobiškio (Pasvalio r.) senkapių radinius (p. 203) – „Ūkininko patarėjas. 1935. Nr. 14“. Skaitytojas, norėdamas susirasti minimą žinutę, priverstas peržiūrėti visą laikraščio numerį – 10 ar net 16 puslapių, gaišti laiką. Tai savotiškas skaitytojo negerbimas ar net pasišaipymas iš jo.

Pats E. Ivanauskas nepanaudojo daugelio spaudos žinučių apie ardomus senkapius ir kapuose randamas monetas. Štai keletas tokių žinučių. Bieliūnuose (Zarasų r.), Duburio ežero pakrantėje esančiuose milžinkapiuose buvo randama žmonių kaulų, senienų ir monetų²². Buknaičiuose (Mažeikių r.) ardomuose Mitkaus senkapiuose pasitaikydavo Zigmanto Vazos kaldintų Rygos šilingų²³. Griebčiuose (Vilkaviškio r.), Kitainių pušyne esančiuose senkapiuose buvo randama monetų²⁴. Gruzdžių (Šiaulių r.) Klebonijos lauke, prie Rim-

šupio esančiuose Švedkapiuose, kasant bulviarūsius taip pat buvo randama monetų²⁵. Grūžiuose (Pasvalio r.), šalia bažnytkaimio esančiuose Nebuvėlių kapuose buvo aptinkama XVII a. Švedijos monetų²⁶. Lauksodyje (Pakruojo r.), Berštaliao kairiajame krante, šalia senųjų kapinių, kasant žvyrą buvo randama XVI ir XVII a. monetų²⁷. Buvusio Sližių (Biržų r.) dvaro laukuose senkapius kasinėjo Biržų kraštotyros muziejus ir, be kitų radinių, aptiko kelis Gustavo II Adolfo šilingus, kurių vienas buvęs 1624 m.²⁸ Subačiaus (Kupiškio r.) geležinkelio stoties gyvenvietėje dirbant ūkinius darbus rasti žmogaus griaučiai su 1569 m. Žygimanto Augusto monetomis²⁹. Švediškių (Šakių r.) senkapiuose M. Jonkaitis rado kelias monetas³⁰. Taurakių (Šiaulių r.) senkapiuose ūkininkas Dargužas, kasdamas bulviarūsi, rado griaučius ir prie jų krūvelę monetų, kurias atidavęs „Aušros“ muziejui³¹. Viešvėnų (Telšių r.) senuosiuose kapeliuose 1933 m., kasdami bulviarūsius, rado žmogaus griaučius ir prie jų pinigines likučius su 67 monetomis, kurių viena buvusi 1575 m.³² Žaduvėnuose (Telšių r.), pradėjus senkapiuose kasti žvyrą, rasta daug žmonių kaulų, XVI a. monetų³³. Panašių žinučių spaudoje yra gerokai daugiau.

Reikia atkreipti dėmesį ir į knygoje pasitaikančias korektūros klaidas, ypač rašant vietovardžius. Pavyzdžiui, Barbinė (Jurbarko r.) turi būti Burbinė (p. 37), Bigeniškiai (Rokiškio r.) – Bugeniškiai (p. 41), Daglėnai (Pasvalio r.) – Deglėnai (p. 45), Daumeikiai (Anykščių r.) – Dauneikiai (p. 47), Jamantoniai (Pakruojo r.) –

²⁵ Gruzdžių kapeliai / Bičiūsių Latošas. In: Šiaulių naujienos. 1924, Nr. 40 (spal. 10).

²⁶ Mūsų žemė – senovės liekanų lopšys / Vaizgenis. In: Ateitis. 1920, rugpjūtis–rugsėjis (šas. 4/5), p. 143–146.

²⁷ Lauksodis, Joniškio apskr. / Berštaliao sūnus. In: Darbo balsas. 1918, Nr. 28 (liepos 11).

²⁸ Mikelėnas J. Biržų muziejus. In: Biržų žinios. 1930, Nr. 15 (bal. 13).

²⁹ Kubilius A. Įdomus radinys. In: Tiesa. 1960, saus. 21, p. 4.

³⁰ Radinys. In: Viltis. 1912, liepos 15(28).

³¹ Rado senovės pinigų / Mikomedis. In: Lietuvos ūkininkas. 1937, Nr. 50 (gruod. 16), p. 3.

³² Kasdami rūšį rado pinigus / Viešvėnietis. In: Žemaičių prietelius (Telšiai). 1933, Nr. 44 (lapkr. 5), p. 7.

³³ Atrado senkapius. In: Mūsų balsas (Telšiai). 1933, Nr. 35 (rugs. 3), p. 1.

Jomantoniai (p. 75), Joniškis (Pasvalio r.) – Joniškėlis (p. 203), Luknė (Skuodo r.) – Luknės (p. 106), Stebėkiai (Panevėžio r.) – Stebėkiai (p. 187), Šukoniai (Pakruojo r.) – Šukioniai (p. 201), Vikšninės (Alytaus r.) – Vikšninės (p. 216). Kitos korektūros klaidos mažiau pastebimos.

Kaip jau minėta, E. Ivanausko knygoje aprašyta apie 480 senkapių, kuriuose rasta monetų (galėtų būti apie 530–550). Mažiausiai šių paminklų dabar žinome iš rytinio Lietuvos pakraščio ir buvusio Klaipėdos krašto.

Didėja ir senkapių, kuriuose rasta XIV–XV a. Lietuvos monetėlių, skaičius. 1965 m. gebėjome nurodyti vos 10 senkapių, kuriuose rasta šių monetėlių³⁴. 1995 m. E. Svetikas jau išvardijo 27 tokius senkapius³⁵, o dabar jų jau žinome bent 42. Gerokai pagausėjo ir kapų, kur rasta šių monetėlių. Tačiau ir toliau I ir IV tipo monetėlės lieka labai retos. Gausėja senkapių (o juose kapų) su III tipo monetėlėmis, plečiasi ir jų arealas. III tipo monetėlių rasta 33 senkapiuose. Jų jau yra Kupiškio, Panevėžio rajonų senkapiuose ir bent 9 Žemaitijos senkapiuose. Nors gerokai padidėjo kapų, kuriuose rasta šių monetėlių, skaičius, tačiau iki šiol nėra kapų, kuriuose jų būtų įdėta su vėliau valdžiusių valdovų (Aleksandro ar Žygimanto Senojo) monetomis. Tuo tarpu Aleksandro denarų, pusgrašių dažnai randama su vėliau valdžiusių valdovų monetomis. Todėl, atrodo, kad Aleksandru pradėjus kalti monetas, Kazimierui Jogai-

laičiui priskiriamų monetėlių (III tipas) emisija buvo jau išsisėmusi. Ar III tipo monetėlės nebuvo kalamos tik XV a. viduryje? Vėliau – kokius 20–30 metų – monetų kalykla nebeveikė, darbas buvo atnaujintas tik Aleksandru valdant? Žinoma, tai tik hipotezė.

Panašų vaizdą turime ir su Vytautui skiriamomis (II tipo) monetomis. Iš knygoje paskelbtų duomenų matome, kad bent 10 senkapių (Alytaus, Bazorų, Bečių, Diktarių, Gėlupos, Karmėlavos, Pribitkos, Radikių, Rumšiškių ir Skėrių) rasta II ir III tipo monetų (34 kapai su II tipo ir 58 kapai su III tipo monetomis). Tačiau nė viename kape nerasta kartu II ir III tipo monetų. Todėl kyla mintis, kad II tipo monetos buvo kaldinamos tik iki Vytauto mirties – 1430 m. Kazimierui Jogailaičiui vėl ėmus kalti monetas (apie 1440–1450 m.), Vytauto kaldintos monetos buvo jau išsibaigusios. Galimas dalykas, kad jų buvo nukalta ir gerokai mažiau negu III tipo.

Šiuos XIV–XV a. Lietuvos numizmatikos klausimus galbūt padėtų spręsti archeologija. Būtų gerai, kad archeologai paskelbtų kapų su Lietuvos pinigėliais inventorių. Kitų šalių archeologai rengia kapų su monetomis katalogus³⁶. Mums irgi vertėtų parengti toki katalogą. Tada būtų galima diskutuoti dėl kapų datavimo, kaip knygos įvade siūlo Autorius.

Adolfas Tautavičius

³⁴ Tautavičius A. Papildomi duomenys apie naujus sidabro lydinių ir XIV a. II pusės–XV a. pradžios Lietuvos monetų radinius Lietuvos TSR teritorijoje. In: Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, Serija A. 1965, t. 1(18), p. 75–77.

³⁵ Svetikas E. Monetos XIV–XVII a. Lietuvos kapinynuose. In: Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995, t. 11: Viduramžių senkapių, p. 135, 147, lent. 4.

³⁶ Равдина Т. В. Погребения X–XI вв. с монетами на территории Древней Руси. Каталог. Москва, 1988. Берга Т. Монеты в археологических памятниках Латвии IX–XII вв. Рига, 1988.

¹⁵ VAK, byla 39, l. 31.

¹⁶ VAK, byla 29, l. 26.

¹⁷ VAK, byla 48, l. 201.

¹⁸ VAK, byla 47, l. 279.

¹⁹ VAK, byla 40, l. 333.

²⁰ VAK, byla 40, l. 244.

²¹ VAK, byla 51, l. 52, K. Meko 1940 07 11 pranešimas.

²² Susidomėjimo reikalingi milžinkapiai / Stud. Ad. Br. Š-kys. In: Zarasų kraštas. 1936, Nr. 5 (vas. 1), p. 2.

²³ Kučikienė L. Suardytas kapinynas. In: Pergalės vėliava (Mažeikiai). 1974, vas. 14 (Nr. 20).

²⁴ Fuga J. Vytis, Erelis ir Karūna. Sensacingos iškasenos. In: Sekmadienis. 1933, Nr. 25 (birž. 18), p. 3.